

Bu Sayıda

Kapitalizmde Göç

Her geçen gün göçmenlerin ölüm haberlerini daha çok duyuyoruz. Üstelik sayıları giderek yüzlerle ifade edilen ölümler. Elinizdeki sayıyı yayına hazırlarken Adana'da bir tekstil atölyesinde çalışan 12 yaşındaki Suriyeli çocuk işçinin iş cinayeti haberini okuduk. Bugün dünyada 281 milyonu aşan göçmen sayısından bahsediliyor ve bunun yaklaşık yarısı kadınlardan oluşuyor. Göç yollarında hayatını kaybedenlerin çoğunluğunun kadın ve çocuklardan oluşması da tesadüf değil. Hayatta kalanlara ise gül bahçesi vaat edilmiyor. Onları düşük ücret, güvencesiz ve kötü çalışma koşulları bekliyor. Sonuçta göçler ister gönüllü ister zorunlu olarak gerçekleşsin, göçmenlerin göç ettikleri toplumlarda resmi ya da gayri resmi ayrımcılıkla karşılaşmaları, özgürlüklerini, eşitliklerini ve hatta yaşama haklarını sınırılıyor.

Marx belirli bir üretim tarzı altındaki sosyal süreçlerin tarih-aşırı kategorilerle anlaşılamayacağını ifade eder. Tarih-aşırı kategorilerin spesifik üretim tarzları filtresinden geçirilerek ele alınması onun yönteminin ayrırcı bir özelliğidir. Göç de tıpkı, üretim, tüketim, ihtiyaç, çalışma vb. gibi neredeyse insanlık tarihi kadar eskiye uzanan tarih-aşırı bir kategori olmakla birlikte modern göç olgusu ya da kapitalist üretim tarzı altında göç, kapitalizm öncesi biçimlerinden farklı dinamiklere sahip. Çok ölçekli bir süreç olarak göç, günümüzde kapitalizmin gerek yapısal gerekse de dönemsel dinamiklerinin belirleyiciliği altında karşımıza çıkıyor. Kapitalizmde göç hem kapitalizme için eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkarken hem de bütün bir göç süreci boyunca ve göç sonrasında zaman, mekân, sınıf, cinsiyet, yaş, ırk, etnisite gibi bağlamlarda eşitsizlikleri yeniden üretiyor, derinleştiriyor. Sermayenin küresel rekabetinde en önemli unsur olan vasıflı ya da vasıfsız iş gücü ihtiyacı emek göçü olarak tanımlanan olguyu karşımıza çıkarıyor. Bakım kriziyle ilişkili olarak kadınların uluslararası göçünde yaşanan artış göçün feminizasyonu tartışmalarını gündeme taşıyor. Kapitalist güçlerin kaynak paylaşım savaşları milyonlarca insanı yasal ya da yasa dışı yollarla göçe zorluyor. Kapitalist sistemin yarattığı çevresel yıkım, ekolojik felaket, iklim krizi insanların farklı coğrafyalara göçünü zorunlu kılıyor. Kapitalizmin krizlerle sarsıldığı bu dönemde pek çok ülkede iktidara gelen otoriter yönetimler, insan hakları, demokrasi, güvenlik vb. ilkeleri hiçe sayarak insani yaşam ve güvenlik arayışındaki pek çok insanı yerinden ediyor. Şüphesiz bu tespitler çoğaltılabilir.

Praksis, 66. sayısıyla okurlarıyla buluşurken, bu sayımızın dosya konusu "kapitalizmde göç" olarak belirledik. Sınırları aşan insan hareketleri tarihin eski dönemlerinden beri devam etse de son dönemde yaşanan hareketliliğin boyut, kapsam ve niteliğinde önemli değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Dünya Göç Raporu 2024'e göre, küresel göç yirmi yılda yüzde 45 oranında artarak 2000 yılında 10 milyondan 2020 yılında 281 milyona yükselmiştir¹. Artık dünya üzerinde daha fazla sayıda göçmen "düzensiz, yasadışı, kaçak" gibi kavramlarla tanımlanıp ülkelerin göç politikalarında "istenmeyenler grubu"nu oluşturmaktadır. "İstenmeyenler grubu"nun her geçen gün artması güvencesiz, düşük ücretli, sağlıksız işlerin göçmenler için yaygınlaşması anlamına geliyor. Bugün Türkiye'de de göçmenler için yeni kölelik biçimlerini aratmayacak çalışma ve yaşama koşullarının varlığına hem medyaya yansıyan haberlerle hem de sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarıyla şahit olmaktayız. Ülkelerin göç politikalarına bakıldığında ise, bunların büyük oranda sermaye sınıfının talepleri ile uyumlu bir şekilde oluşturulduğu açıkça görülüyor. Sermayenin talep ettiği ucuz ve yedek işgücü ordusu pek çok ülkede

¹ International Organization of Migration (IOM), World Migration Report 2024.

göçmen emeğinden temin ediliyor. Bu durum aynı zamanda örgütlü yerli işgücünün direncini kırma konusunda da önem arz ediyor. Düşük ücret, kötü çalışma koşulları içinde kayıt dışı ve örgütsüz olarak çalışan göçmenlerle yerli işgücü arasındaki gerilim, işçi sınıfı içinde derin çatışma ve bölünmelere neden olabiliyor. Bu bölünme ise, sermaye için emek maliyetlerini daha da düşürecek bir avantaj haline gelebiliyor.

Uluslararası göçler bütün hızıyla devam ederken kuşkusuz iç göç hareketlerinin de göz ardı edilmemesi gerekiyor. 750 milyon olarak tahmin edilen iç göçmen sayısı uluslararası göçmenlerle birlikte yaklaşık bir milyara ulaşmış durumda. Göçmenlerin çoğunun emek göçmeni olduğu düşünüldüğünde, dünyadaki neredeyse her üç işçiden birinin doğduğu yerden farklı bir yerde yaşamaya çalıştığı söylenebilir. Çoğu durumda, işçi sınıfının son derece kırılğan bir kesimini oluşturan göçmenler aynı zamanda keskin ayrımcılığa ve ağır sömürü koşullarına maruz kalmaktalar.

Kısaca hem iç göç hem de uluslararası göçün temel nedenlerini, ortaya çıkardığı ağır sömürüyü ve insanlık dışı tabloyu bütünlüklü bir biçimde anlayabilmek ancak kapitalist sistemin işleyişi temelinde bir ele alış ile mümkün.

Praksis Dergisi'nin elinizdeki 66. sayısı göç olgusunu karışımıza çıkıdığı tüm çeşitliliği ile tarihsel materyalist bir çerçevede ele almaya çalışıyor. Sayımızda yer alan kuramsal makalelerin yanı sıra saha çalışmalarını içeren çalışmalarla göç tartışmalarına katkıda bulunmayı umuyoruz.

Dosyamızın ilk yazısında Sungur Savran'ın, Erol Balkan ve Zümrut Kutlu Tonak'ın derlediği, 2022 yılında basımı yapılan, *Refugees on the Move. Crisis and Response in Turkey and Europe* isimli kitap için kaleme aldığı makalesini, üstelik kendi çevirisiyle okuyucumuz ile buluşturuyoruz. Savran "Göçün Ekonomi Politikası" başlıklı yazısında göçün tüm biçimleriyle bir sınıf, farklı milliyetler arasında eşitsizlik ve bir cinsiyet meselesi olduğunu güçlü bir şekilde vurguluyor. Göçün dünya kapitalist sisteminin bir görünüşü olduğunun altını çizen Savran, göç hareketlerinin ortaya koyduğu zorlu sorulara ancak bu akımların gerisinde yatan yapısal mekanizmaları anlayarak yanıt üretilebileceğini ifade ediyor. Savran'a göre, modern çağın göç hareketlerine ışık tutan ve bu hareketlerin bütünselliğini anlamayı olanaklı kılan yapısal unsur, dünya ölçeğinde sermaye birikiminin toplam mantığıdır. Bu çerçevede Savran'ın, Marx'ın sermaye birikiminin temel yasalarından biri olarak işaret ettiği "yedek sanayi ordu" olgusunu, kapitalizmin küresel ölçekte işleyişi ile bir arada düşünerek uluslararası göç olgusunu anlamak için işe koşması, bu olguyu Marksist bir bakış açısıyla tartışacak olan müteakip çalışmalara da geliştirilmeye açık bir zemin sunuyor.

Cenk Saraçoğlu'nun "Bir İlişki ve Süreç Olarak Mültecilik: Suriyeli Mülteciler Üzerine Tarihsel Materyalist Bir Tartışma" başlıklı makalesi dosyamızın ikinci yazısı. Saraçoğlu yazısında tarihsel materyalist bir sınıf çözümlemesi temelinde Türkiye'nin Suriyeli mülteci göçü üzerinden yaşadığı deneyimi bir bütün olarak değerlendirmeye katkıda bulunacak bir epistemolojik çerçeve sunmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda öncelikle tarihsel materyalist bir yaklaşımın bugünün dünyasındaki mülteci meselesini hangi epistemolojik öncüller ve nasıl bir yöntemle ele alabileceğine dair bazı önermeler ortaya koyuyor ve ardından Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle ilgili akademik araştırmalarda öne çıkan temel sorun alanlarını sınıf perspektifinden birbirleriyle ilişkilendirerek, yeniden anlamlandırmaya çalışıyor. Saraçoğlu, "kişisel" göç hikayelerinin birbirlerinden oldukça farklı ve her biri sair düzenlemelere göre farklı hukuki kategori ve statüleri sıkıştırılıyor olsa da tüm bu deneyimleri mülteciliğin görünümüleri olarak ele almamızı mümkün ve gerekli kılan şeyin hepsinin yaşamlarının ana hatlarının mülksüzleşme ve zorunlu göç tarafından çizilmiş olduğu gerçekliğinin altını çiziyor.

M. Meryem Kurtulmuş "Kapitalizm, Göçmen İşçiler ve Sendikalar" adlı çalışması ile bizleri göç ve göçmen emeğini kapitalist üretim ilişkileri bağlamında oynadığı rol üzerinden tartışmaya davet ediyor.

Yazı literatürde çok çalışılmayan bir konu olan sendikalar ve göçmen işçiler olgusunu tartışmaya açması nedeniyle oldukça önemli. Sendikaların göçmen işçilere yönelik geliştirdikleri politikalar, stratejiler ve uygulamaları eleştirel olarak ele alan yazı Türkiye’de sendikaların, konfederasyonların göçmen işçilere yönelik politika, strateji ve uygulamaları olup olmadığını da ortaya koyuyor. Yazar günümüz tarihsel koşullarında kapitalizm ve göç bağlamında sendikaların göçmen işçileri örgütleme olanaklarını da tartışarak güncel bir tartışma başlatıyor.

Dosyamızın dördüncü yazısı “Çaya Ortak Olmak: Doğu Karadeniz’de Göç Dinamikleri ve Yarıcılık” başlığını taşıyor. Nihan Cığerci Ulukan ve Umut Ulukan’ın kapsamlı bir alan araştırmasına dayanan çalışması tarımda kapitalist dönüşümle birlikte kırdan yaşanan değişimleri ve iç göçü Doğu Karadeniz özelinde tartışmaya davet ediyor. Doğu Karadeniz Bölgesinin başlıca gelir kaynaklarından olan çay üretimine ve üreticilerine odaklanan bu çalışma bölgedeki emek açığını kapatmanın yollarından biri olan yarıcılığın kapitalist tarımsal/toplumsal ilişkiler içindeki yerini anlamaya çalışıyor. Çalışma, Doğu Karadeniz bölgesinde çay tarımında yarıcılık yapmak için Ordu’dan Rize’ye göç etmiş göçmen yarıcılarının göç süreçleri, yarıcılıkta ücretsiz hane emeği, cinsiyetçi iş bölümü, emek denetimi, borçluluk-birikim ve yarıcılarda farklılaşma dinamiklerinin ve sınıfsal ilişkilerin izini sürüyor.

“Sosyal Yardımlar ve Emek Göçü İlişkisi: Türkiye İçin Gözlemler, Sorular, Yanıtlar” başlıklı çalışmada ise Denizcan Kutlu emeğin göç temelli hareketliliği ve sosyal yardımlar arasındaki ilişkiler alanını sorgulamaya açıyor. Türkiye’de sosyal yardımların çalışma merkezli göç kararı üzerindeki etkilerine odaklanan yazıda Kutlu, refah rejiminin dönüşümü bakımından sosyal yardımların göç sonrası uyum etkisini ve sosyal yardımların emeğin yer seçim kararı üzerindeki potansiyel etkilerini tartışıyor. Türkiye’de devletin sosyal yardım politikaları ve uygulamalarıyla kapitalist birikim ve emek gücünün oluşumuna ilişkin çelişkili bir konuma düşme eğilimi ve yoksulların maddi yaşam deneyimi temelinde, sosyal yardımlarla birlikte içerisine düştükleri coğrafi hareketlilik, devingenlik, yerleşikleşme, hareketsiz kılınma, içe kapanma gibi durumların sınıf oluşumu, ilişkileri ve mücadelesi açısından önemi yazının kuramsal açıdan dikkat çekmek istediği iki noktayı oluşturuyor.

Dosyamızın altıncı yazısında Ebru Başgül Tangün atık endüstrisindeki göçmen emeğine odaklanıyor. “Atık Endüstrisi Aracılığıyla Küresel Kapitalizme Eklemlenmede Göçmen Emeğinin Rolü” adlı çalışma Türkiye’de atık yönetiminin yeni bir birikim alanı olduğu ve geri dönüşüm faaliyeti ile atık endüstrisinin küresel kapitalizme yeni bir eklemlenme tarzı sunduğunu iddia ediyor. Çalışma atık endüstrisinde kayıt dışı ve güvencesiz göçmen emeğinin giderek arttığını gözler önüne sererken, atık endüstrisinin Türkiye’nin küresel kapitalizme eklemlenmesindeki rolünü göç olgusuyla tartışıyor. Yazar bu makalesiyle atık yönetiminin sermayeleşme süreci ve kapitalist uluslararası iş bölümündeki rolünü emek rejimi ve göç politikaları üzerinden anlamamızı sağlayacak önemli ipuçları sunuyor.

Dosyamızın son makalesi ise Emel Coşkun’un “Göç Süreçlerinde Aracıların Rolü: Körfez Ülkeleri ve Sahra Altı Afrikalı Göçmen Kadın Emeği” başlıklı çalışması. Coşkun Türkiye’de Sahra-altı Afrikalı göçmen kadınlarla yapılan bir dizi saha çalışmasından hareketle, Türkiye’deki Sahra-altı Afrikalı göçmen kadınların göç süreçlerinde araçların rolünü Körfez ülkelerindeki Kefalet sistemiyle karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Göçmen kadın emeğine artan talebi kapitalist küreselleşmeye paralel olarak şekillenen üretimin ve yeniden üretimin değişen uluslararası işbölümü ve devletlerin gerileyen refah düzenlemeleri çerçevesinde ele alan yazıda, göçmen kadınların göç ve çalışma koşullarının hangi dinamiklerle şekillendiği Sosyal Ağlar Teorisine referansla tartışılıyor. Sahra-altı Afrikalı göçmen kadın emeğine yönelik ev içi hizmetlerde artan talebin, bu işgücünün göçmenler arasındaki etnik hiyerarşide düşük statüsüyle ve savunmasız, kolay sömürülebilir konumu ile ilişkili olduğuna işaret ediyor.

8 | Bu Sayıda

Hemen her sayımızda olduđu gibi bu sayıda da bir kitap eleřtirisi/tanıtımına yer veriyoruz. Aslı Yılmaz Uçar, Vedat Milor'un 1989 yılında Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'de Michael Burawoy danışmanlığında tamamladığı "Planning and Economic Development in Turkey and France: Bringing the State Back in" başlıklı doktora tezinin İletişim Yayınları tarafından 2022 de basılmış kitap halini inceliyor. Feza Aygen'in çevirisiyle, "Devleti Geri Getirmek Türkiye ve Fransa'da Planlama ve İktisadi Kalkınma Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma" başlığını taşıyan kitap Fransa ve Türkiye'deki kapitalist planlama sürecini tartışıyor.

Son olarak bu sayıya yazı gönderen tüm yazarlara ve sayının hazırlanmasında emeđi geçen tüm hakemlere teşekkür ediyor, iyi okumalar diliyoruz.

/dağılsak da göç yollarında yarın bizim bütün dünya...

66. Sayı Editörleri

Demet Özmen Yılmaz, Koray R. Yılmaz, Umut Ulukan